

УДК 338.2

DOI: 10.30857/2786-5398.2023.5.6

Юрій В. Гречишкін

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

**ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПОТЕНЦІАЛУ
КЛАСТЕРНИХ ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР БІЗНЕСУ**

У статті досліджено сутність інтегрованої структури бізнесу, що базується на взаємопов'язаній сукупності на добровільних засадах підприємств і організацій різних організаційно-правових форм, координація діяльності яких виходить за рамки звичайних договорів і відбувається при збереженні юридичної самостійності учасників групи з одночасним виділенням центрального елемента, який виконує координаційні функції. Обґрунтовано мотиви входження малих та середніх підприємств до інтегрованих структур бізнесу. Узагальнено класифікацію видів систем управління розвитком потенціалу кластерних інтегрованих структур бізнесу. Досліджено та згруповано на базі вітчизняного та зарубіжного наукового доробку чинники впливу (внутрішні та зовнішні, кластероутворюючі та кластеропідтримуючі, фактори сприяння та фактори стримування) на системи управління розвитком потенціалу кластерних інтегрованих структур малого та середнього бізнесу. Враховуючи специфіку діяльності вітчизняних кластерних структур МСП, виокремлено та обґрунтовано ключові чинники впливу на системи управління розвитком їх потенціалу (інституціональне забезпечення, стратегія розвитку потенціалу КІСБ інноваційно-технологічного спрямування (на рівні суб'єктів кластерів), врахування інтересів та потреб зацікавлених сторін кластеру. Доведено, що важливим джерелом формування та утримання кластерних інтегрованих конкурентних переваг є розробка та впровадження оптимального типу стратегії інноваційного розвитку управління потенціалом КІСБ як ключового елемента ланцюга доданої вартості кластеру. Запропоновано сучасні стратегічні альтернативи управління процесом розвитку потенціалу КІСБ шляхом створення інтегрованих конкурентних переваг (у розрізі складової системи управління розвитком потенціалу кластерних структур).

Ключові слова: інтеграція; інтегровані структури бізнесу; кластероб'єднання підприємства; кластерні інтегровані структури бізнесу.

Yurii V. Grechyshkin

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

**FACTORS OF INFLUENCE ON MANAGEMENT SYSTEMS FOR THE DEVELOPMENT
OF THE POTENTIAL OF CLUSTER INTEGRATED BUSINESS STRUCTURES**

The article examines the essence of an integrated business structure, which is based on an interconnected set of voluntary enterprises and organizations of various organizational and legal forms, the coordination of whose activities goes beyond the scope of ordinary contracts and takes place while preserving the legal independence of the group members, while simultaneously highlighting the central element, which performs coordination functions. The reasons for the entry of small and medium-sized enterprises into integrated business structures are substantiated. The classification of types of management systems for the development of the potential of cluster integrated business structures is generalized. Factors of influence (internal and external, cluster-forming and cluster-supporting, contributing factors and restraining factors) on management systems for the development of the potential of cluster integrated structures of small and medium-sized businesses have been studied and grouped on the basis of domestic and foreign research. Taking into account the specifics of the activity of domestic cluster structures of SMEs, the key factors of influence on management systems for the development of their potential are identified

and substantiated (institutional support, strategy for the development of the potential of KISB in the innovative and technological direction (at the level of cluster entities), taking into account the interests and needs of the interested parties of the cluster. It is proved that an important source of formation and maintenance of cluster integrated competitive advantages is the development and implementation of the optimal type of strategy for innovative development of the management of the potential of KISB as a key element of the chain of added value of the cluster. Modern strategic alternatives for managing the process of development of the potential of KISB by creating integrated competitive advantages (in terms of the component development management system) are proposed potential of cluster structures).

Keywords: *integration; integrated business structures; cluster mergers of enterprises; cluster integrated business structures.*

Постановка проблеми. Системи управління розвитком потенціалу кластерооб'єднаних підприємств, як і системи управління будь-якою суспільною організаційною структурою, знаходиться у стратегічній та тактичній взаємодії із зовнішнім і внутрішнім середовищем. Іншими словами існує ряд чинників, які певним чином можуть та впливають на створення, функціонування та подальший розвиток, а цілком можливо, й занепад систем управління розвитком кластерних інтегрованих структур бізнесу.

Природно, системи КІСБ формуються та перебувають не у вакуумі, а у певному зовнішньому середовищі, яке з одного боку, дає можливість взагалі за ряду певних обставин виникнути такій структурі, з іншого боку, постійно здійснюють на неї вплив (як позитивний, так і негативний).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел [1; 5; 9–15] показав, що немає чіткої градації чи класифікації таких чинників. У цілому їх поділяють на внутрішні та зовнішні; кластероутворюючі та кластеропідтримуючі; фактори, які сприяють розвитку потенціалу КІСБ (фактори можливостей) та фактори, які заважають його розвитку (фактори стримувань та загроз).

Мета статті полягає у висвітленні питань щодо чинників впливу на системи управління розвитком потенціалу кластерних інтегрованих структур бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Ключові чинники зовнішнього середовища (зовнішні чинники) схематично зображені на рис. 1.

Так, до зовнішніх чинників впливу на СУРБ КІСБ можна віднести політичні (воєнно-політичні): національна політика, міжнародна взаємодія та співробітництво, воєнний стан, воєнні дії на території розташування чи поблизу кластера, лояльність/нелояльність держави та її органів до розвитку КІСБ та інші; соціально-економічні: коливання попиту на продукцію, наявність та доступ до ресурсів, конкурентне середовище, рівень його розвитку, стан та життєвий цикл галузі та продукту, рівень розвитку технологій на ринку, інфляція, керованість інфляційних процесів, рівень платоспроможності та зайнятості населення, податкова система та інші фактори; історико-географічні; інституціональні (наявність сформованої законодавчої бази та структурних органів з питань кластеризації).

Одним з ключових факторів впливу на системи управління розвитку потенціалу КІСБ є інституціональне забезпечення. Зокрема в Україні дане забезпечення характеризується низьким рівнем порівняно з країнами ЄС, США кластерних ініціатив, відсутністю спеціального законодавства, яке б визначало сутність кластерних структур, їх нормативне обґрунтування. На сьогодні юридичного закріплення визначень категорій «кластер», «економічний кластер», «кластерна інтегрована структура», «інноваційний кластер» у вітчизняному законодавчому полі не існує. Є лише поодинокі згадування цих категорій,

наприклад, Закон України «Про зайнятість населення» [17], говорить про можливість розвитку кластерів, що мають відношення до художніх промислів [6].

Джерело: побудовано автором.

Рис. 1. Зовнішні чинники впливу на системи управління розвитком потенціалу КІСБ

Оскільки теоретико-методологічна база та практика реального утворення кластерних структур в Україні відносить кластери до сфери інновацій, то тут діють Закон України «Про інноваційну діяльність» [4], зважаючи на який КІСБ можна розглядати як складову «інноваційної інфраструктури» [16] та Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів», де кластер загалом виступає в якості інноваційної структури інших типів, під якою розуміють «юридичну особу будь-якої організаційно-правової форми, що створена відповідно до законодавства, або групу юридичних осіб, яка діє

на основі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів її учасників (тобто на базі договору про спільну діяльність), з визначеними галуззю діяльності та типом функціонування, орієнтованим на створення та впровадження наукоємної конкурентоспроможної продукції» [18].

Якщо говорити про вітчизняне господарське законодавство, то тут кластер чи кластерна структура також не згадуються. Просте ст. 120 Господарського кодексу виокремлює різні види об'єднань підприємств (асоціація, корпорація, консорціум, концерн), а ст. 127 надає можливість створювати «інші форми об'єднання інтересів підприємств (союзи, спілки, асоціації підприємців тощо)» [7]. Загалом практика створення кластерів в Україні показує, що вітчизняні КІСБ в якості організаційно-правової форми обирають один з варіантів: або засновується юридична особа (зазвичай це асоціація чи громадська спілка), або укладається між учасниками кластерної структури договір про спільну діяльність без створення юридичної особи [8, с. 30].

Найбільше згадувань про необхідність розвитку та підтримки кластерів наведено в затвердженій у 2021 році Кабінетом Міністрів України Національній економічній стратегії на період до 2030 року. Так, наприклад, у розділі щодо стратегічного курсу розвитку промисловості одним зі стратегічних завдань окреслено «забезпечення кластеризації у сфері Індустрії 4.0 – на національному та регіональному рівні» [19], приєднання нашої держави до Європейської платформи смарт-спеціалізації, «створення сприятливих умов для розвитку кластерів, формування взаємовідносин та посилення співробітництва між закладами вищої освіти, науковими центрами та промисловістю, інтеграція промислових кластерів України з Європейською платформою співпраці кластерів, створення науково-технічних кластерів за участю базових підприємств» [19].

На жаль, до сих пір не прийнята (хоча й схвалена Кабміном) з 2008 року Концепція створення кластерів в Україні, що зазначає видову класифікацію кластерів, акцентує увагу на обґрунтованій потребі створення кластерних структур [20, с. 103] тощо. Останніми роками увага до питань формування та розвитку кластерних структур все більше зростає (наприклад, Асоціація підприємств промислової автоматизації України, що є «координатором національного руху «Індустрія 4.0 в Україні» та розробником проекту національної стратегії Індустрії 4.0» [21], запропонувала власну Національну програму Кластерного розвитку до 2027 р. [2]. Також важливим вбачається запровадження заходів, що стосуються посилення смарт-спеціалізації [3].

Відтак Україна поступово намагається наслідувати позитивний досвід розвинених європейських країн, тому можна сподіватися, що законодавче врегулювання питань стосовно кластерів (кластерних інтегрованих структур) буде вдосконалюватися, а кластерний розвиток стане об'єктом цілеспрямованого державного регулювання.

Серед внутрішніх чинників впливу на СУРБ КІСБ доцільно виділити:

- виробничі (наявність та використання сучасних засобів праці, система контролю якості продукту, ефект масштабування, повнота ланцюга створення доданої вартості, технологічні аспекти виробництва, структура витрат);
- управління КІСБ (структура управління, форма організації, професіоналізм управлінських кадрів) [1];
- кадрово-інтелектуальні (інтелектуальний капітал, наявність висококваліфікованих працівників, мотивація персоналу);
- фінансові (доступ до інвестиційних, грошових ресурсів, можливість залучення умовно дешевих кредитів на розвиток КІСБ);
- структурні (склад учасників кластерного об'єднання, структура КІСБ, «горизонтальність» / «вертикальність» кластера);

- інноваційні (рівень науково-дослідного потенціалу всередині кластера, можливість проведення ґрунтовних НДДКР, наявність у складі КІСБ інноваційних науково-дослідних малих фірм чи науково-дослідних установ, наявність потужної інноваційно-технологічної стратегії розвитку);

- механізм координації та інтерактивної взаємодії між учасниками кластера (у т. ч. коопераційна система взаємозв'язків (включає якість та глибину взаємодії «ядроутворюючих» компаній, підприємств-лідерів з компаніями-посередниками; рівень інноваційної активності всередині КІСБ) [22];

- конкурентний фактор (всередині кластерної структури формується «мікс» конкуренції та кооперації. Взаємодія з внутрішнім споживачем кластера «зав'язана» на конкуренції, із зовнішнім, зазвичай, ґрунтується на кооперації з використанням апарату ресурсного постачання і розподілу єдиного логістичного вікна);

- інші фактори.

Розподіл чинників впливу на системи управління розвитком потенціалу кластерних інтегрованих структур бізнесу можна також умовно розділити на кластероутворюючі та кластеропідтримуючі. Так, О.А. Шевчук до кластероутворюючих чинників відносить концентрацію, комунікацію та конкуренцію, а до кластеропідтримуючих – спеціалізацію, співробітництво та синергію як результат спеціалізації та співробітництва між учасниками кластерооб'єднаних підприємств [11].

Групування факторів впливу на СУРП КІСБ за ознакою сприяння чи стримування розвитку потенціалу КІСБ в Україні (фактори можливостей та фактори стримувань, загроз) наведено у табл. 1.

Таблиця 1

**Фактори можливостей та стримування розвитку потенціалу
кластерних інтегрованих структур бізнесу в Україні**

Фактори, які сприяють ефективному управлінню розвитком КІСБ	Фактори, які стримують/заважають ефективному управлінню розвитком КІСБ
1	2
Концентрація постачальників на території регіону	Низька якість бізнес-клімату для розвитку малого та середнього бізнесу (адміністративні бар'єри, фінансові ресурси тощо)
Активна участь держави у кластеризації економіки, створення відповідних органів координації та управління кластерним розвитком на національному, регіональному та локальному рівнях	Відсутність адекватних та законодавчо закріплених механізмів формування та функціонування кластера, відсутність нормативно-інституціонального забезпечення розвитку кластерооб'єднаних підприємств
Стратегічне управління та прогнозування на базі ефективної інноваційної стратегії КІСБ	Низький рівень довіри між бізнесом і органами державної влади, а також бізнесом і науковими установами
Наявність науково-технічної та експериментальної бази для здійснення НДДКР	Низька якість постачальників та низька ефективність систем поставок
Розробка та впровадження ґрунтовних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність КІСБ	Розбіжності та протиставлення інтересів та потреб між учасниками КІСБ
Розвиненість і якість системи вищої професійної освіти (галузева специфіка)	Слабкі зв'язки між вищими та середніми закладами освіти, науково-дослідними установами та бізнесом

Продовження табл. 1

1	2
Наявність висококваліфікованого інженерного та наукового персоналу і бази для його підготовки	Низька ефективність галузевих і професійних асоціацій
Традиції виробничої кооперації	Невідповідність освітніх і науково-дослідних програм потребам бізнесу та рівню необхідних конкурентних переваг
Інноваційний вектор спрямування у діяльності КІСБ; пошук та оновлення технологій	Слабка позиція влади в питанні формування кластера
Створення потужних «банків» інформації про існуючі кластери та кластерні ініціативи в Україні	Недостатність розвитку інвестиційних та венчурних грошових потоків для розвитку кластерів
Долучення до європейських ініціатив та програм з розвитку кластерних інтегрованих структур бізнесу	Низька конкурентоспроможність більшості вітчизняних компаній не лише на глобальному, а й на національних і регіональних ринках
Використання зарубіжного успішного досвіду для впровадження на вітчизняних кластерних підприємствах	Воєнно-політична та економічна проблематика функціонування кластерів за умов воєнного стану
Система податкових пільг та підтримки, надання дешевих кредитів кластерним організаціям	Короткостроковий горизонт планування і розвиток менеджменту на більшості вітчизняних промислових та обслуговуючих підприємств
Налагодження синергійної комунікації між учасниками КІСБ	Відсутність/недосконалість вітчизняного податкового законодавства (зокрема податкових механізмів сприяння розвитку кластеризації національної економіки)
Система ефективного маркетингу для просування конкурентоспроможної продукції кластеру на національні та міжнародні ринки збуту	Протириччя на рівні персоналу підприємств, що входять до інтегрованої структури та розбіжності у стратегіях розвитку учасників структури

Джерело: запропоновано автором на основі [12; 14; 23].

Цікавими є підходи зарубіжних науковців стосовно факторів, які впливають на розвиток потенціалу кластерних структур, а відтак впливають й на системи управління розвитком потенціалу таких структур.

Зважаючи на думку G. Scheer та L. Zallinger, до ключових факторів впливу на успіх систем управління розвитком потенціалу кластерних інтегрованих структур можна віднести:

- підприємства з адекватним потенціалом з точки зору економічних показників, доступу до ринку та здатності до інновацій;
- чітке очікування та орієнтація на вигоди як основа для активного залучення партнерів до кластеру та його діяльності;
- готовність брати участь в активному об'єднанні знань, зокрема, так званих «неявних знань»;
- створення та підтримка взаємної довіри як основи;
- спільне управління мережею всіма партнерами з метою координації діяльності кластера та управління внутрішньою і зовнішньою мережею (кластерний менеджмент);
- створення спільного іміджу для громадськості та ринків (системи PR та маркетингу кластерів) [9].

Аналіз «діамантової» моделі національних конкурентних переваг М. Портера [24], яка пояснює, чому певні галузі є конкурентоспроможними на міжнародному рівні, а інші – ні, і чому деякі компанії чи об'єднання компаній в межах якоїсь галузі впроваджують послідовні інновації порівняно з іншими, та спроба її «накладення» на безпосереднє управління потенціалом КІСБ дає змогу виокремити взаємопов'язаний набір локальних переваг, якими володіють певні галузі в різних країнах, і які в ролі факторів можуть та чинять суттєвий вплив на розвиток самих КІСБ. До них відносяться:

- стратегія фірми, структура та конкуренція,
- факторні умови,
- умови попиту,
- суміжні та підтримуючі галузі.
- додаткові фактори: «випадковість» та уряд.

І хоча у діамантовій моделі всі фактори присутні самі по собі, але водночас діють як взаємопідсилююча система.

P. Venugopal, R. Malhotra та V. Annamalai досліджували детермінанти та змінні, що впливають на сталий розвиток кластерних структур МСП на основі вже існуючих попередніх кластерів МСП та їх кластерних стратегій. Дослідження показало, що такі чинники як побудова довіри, підтримання конструктивного діалогу між членами кластера та спільні стратегічні цілі є важливими для розвитку потенціалу ефективного кластера, відіграють значну роль у досягненні міжфірмової співпраці, а значить не можуть не впливати на відповідні системи управління розвитком потенціалу КІСБ [25]. Інші зарубіжні вчені K. Koskela-Huotari, V. Edvardsson та ін. [26] проілюстрували, що основними факторами впливу на КІСБ та їх системи управління виступають створення цінності та інновації.

Зважаючи на попередній аналіз факторів впливу на СУРП КІСБ, враховуючи специфіку діяльності (податкову, організаційно-правову, фінансову, інноваційну) вітчизняних кластерних структур малих та середніх підприємств, виділимо такі ключові чинники впливу на системи управління розвитком їх потенціалу:

1. Інституціональне забезпечення.

2. Реалістична стратегія розвитку потенціалу КІСБ інноваційно-технологічного спрямування (на рівні суб'єктів кластерів).

2. Врахування інтересів та потреб зацікавлених сторін кластеру (стейкхолдерів).

Перший чинник впливу нами було проаналізовано у роботі раніше. Тому зосередимо увагу на двох інших.

Будь-яка система управління існує для того, аби отримати на виході конкретний результат і щоб отримання цього результату було постійним та максимально наближеним до запланованого. Тобто, якщо не має конкретної мети, для чого провадити управління, чим управляти і чого саме прагнути досягти (конкретні виміри «виходу» системи), не має сенсу взагалі створювати системи управління.

Висновки. Для кластерних структур бізнесу ключовим фактором, який не може не впливати на систему управління такими структурами, її потенціал до розвитку є чіткий довгостроковий план дій з конкретними цілями, задачами та реальними способами їх досягнення – стратегія розвитку потенціалу КІСБ. Особливістю стратегії останньої є сам факт, що стратегія розвитку кластера торкається не окремо взятого підприємства, а цілої низки підприємств зі своїми індивідуальними, з одного боку, та груповими (колективними) інтересами, з іншого. Більш того, вона має з однієї сторони стимулювати конкуренцію між учасниками КІСБ, а з іншої – сприяти всебічному партнерству, довірі та підтримці членів кластера. Формулювання спільних цілей та стратегія, що впливає з них, відіграють

центральну роль в інтеграції учасників кластерооб'єднаних підприємств та сприяють їхній ідентифікації з кластером.

Для вітчизняного бізнесу, зважаючи на характерні риси менталітету, недостатньої прозорості умов ведення бізнесу, обмеженості доступу МСП до фінансових ресурсів, слід наголосити, що стратегія розвитку потенціалу кластерної структури має бути реалістичною, тобто цілі та задачі повинні мати конкретне ресурсне підґрунтя та просторово-часовий вимір та не носити «рамковий» характер.

Стратегія розвитку потенціалу КІСБ розкривається шляхом постановки таких завдань:

- організація та ухвалення рішень щодо підвищення ефективності кластерної системи, узгодження інтересів і взаємодії між учасниками КІСБ, бізнесом, науково-дослідними установами та представниками влади;
- посилення кооперації в рамках єдиних технологічних ланцюгів учасників кластера щодо реалізації спільних проєктів та формування проєктних команд;
- сприяння просуванню продукції учасників кластера на національному та міжнародному ринках;
- оцінка ефективності управління та регулювання процесу розвитку СУРП кластерного об'єднання.

References

Література

1. Kutsyk, V. I., Hatala, O. V. (2014). Intehratsiini formy biznes-struktur ta yikh efektyvne funktsionuvannia [Integration forms of business structures and their effective functioning]. *Torhivlia, komertsiiia, pidpriemnytstvo = Trade, commerce, entrepreneurship*, Vol. 16, P. 73–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2014_16_19 [in Ukrainian].
2. Natsionalna prohrama klasterneho rozvytku do 2027 [National cluster development program until 2027]. *Concepts, development guidelines, recommendations. Project. 2020. 74 p.* URL: <http://surl.li/flzjs> [in Ukrainian].
3. Karpenko, A., Karpenko, N. (2023). Rol klasteru u pisliavoiennomu vidnovlenni rehionu [The role of the cluster in the post-war reconstruction of the region]. *REBUILD UKRAINE: sprava vsoho tsyvilizovanoho svitu: zbirnyk tez dopovidei II Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii = REBUILD UKRAINE: the cause of the entire civilized world: a collection of abstracts of reports of the II International Scientific and Practical Conference (Lutsk, March 15, 2023)*. Lutsk: Vezha-Druk, 2023. S. 173–179 [in Ukrainian].
4. Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 № 40–VI. Redaktsiia vid 31.03.2023 [On innovative activity: Law of Ukraine dated 04.07.2002 No. 40-VI. Edition of 31.03.2023]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> [in Ukrainian].
5. Karpenko, A. V., Karpenko, N. M. (2023). Mekhanizm upravlinnia rozvytkom klasteriv v Ukraini
1. Куцик В. І., Гатала О. В. Інтеграційні форми бізнес-структур та їх ефективне функціонування. *Торгівля, комерція, підприємництво*. 2014. Вип. 16. С. 73–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2014_16_19.
2. Національна програма кластерного розвитку до 2027. Концепції, орієнтири розвитку, рекомендації. Проєкт. 2020. 74 с. URL: <http://surl.li/flzjs>.
3. Карпенко А., Карпенко Н. Роль кластеру у післявоєнному відновленні регіону. *REBUILD UKRAINE: справа всього цивілізованого світу: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції* (Луцьк, 15 березня 2023 р.). Луцьк: Вежа-Друк, 2023. С. 173–179.
4. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40–VI. Редакція від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
5. Карпенко А. В., Карпенко Н. М. Механізм управління розвитком

- yak osoblyvoiu formoiu biznes-spilnot [The mechanism of managing the development of clusters in Ukraine as a special form of business communities]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia = Economics and management organization*, No. 2 (50), P. 61–75 [in Ukrainian].
6. Pro zainiatist naseleattia: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 No 5067-VI [On employment of the population: Law of Ukraine dated 07/05/2012 No. 5067-VI]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17?find=1&text=klasteriv#Text> [in Ukrainian].
7. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 No. 436-IV [Economic Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [in Ukrainian].
8. Нук, V. V. (2019). Osoblyvosti klastera yak orhanizatsiino-systemnoho instytutu ta yikh vplyv na pobudovu bukhhalterskoho obliku [Peculiarities of the cluster as an organizational and systemic institution and their influence on the construction of accounting]. *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu = Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis*, № 3 (44), P. 27–33. [https://doi.org/10.26642/pbo-2019-3\(44\)-27-33](https://doi.org/10.26642/pbo-2019-3(44)-27-33) [in Ukrainian].
9. Scheer, G., Zallinger, L. (2015). Cluster Management – A Practical Guide Part A: Overview.
10. Zonnenshain, A., Fortuna, G., Adres, E., Kenett, R. (2020). Regional development in the era of Industry 4.0. *Dynamic Relationships Management Journal*, Vol. 9, No. 2. URL: https://www.researchgate.net/publication/346645912_Regional_Development_in_the_Era_of_Industry_40_DRMJ_2020.
11. Shevchuk, O. A. (2015). Ekzogenni faktory vplyvu na stratehichni oriientyry rozvytku vitchyznianskykh pidpriemstv [Exogenous factors of influence on the strategic orientations of the development of domestic enterprises]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi instytut" = Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*, № 12, P. 245–253. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2015_12_37 [in Ukrainian].
- кластерів в Україні як особливою формою бізнес-спільнот. *Економіка і організація управління*. 2023. № 2 (50). С. 61–75.
6. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17?find=1&text=кластерів#Text>.
7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
8. Гик В. В. Особливості кластера як організаційно-системного інституту та їх вплив на побудову бухгалтерського обліку. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2019. № 3(44). С. 27–33. [https://doi.org/10.26642/pbo-2019-3\(44\)-27-33](https://doi.org/10.26642/pbo-2019-3(44)-27-33).
9. Scheer G., Zallinger L. Cluster Management – A Practical Guide Part A: Overview. 2015.
10. Zonnenshain A., Fortuna G., Adres E., Kenett R. Regional development in the era of Industry 4.0. *Dynamic Relationships Management Journal*. 2020. Vol. 9, No. 2. URL: https://www.researchgate.net/publication/346645912_Regional_Development_in_the_Era_of_Industry_40_DRMJ_2020.
11. Шевчук О. А. Екзогенні фактори впливу на стратегічні орієнтири розвитку вітчизняних підприємств. *Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"*. 2015. № 12. С. 245–253. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2015_12_37.

12. Usenko, Yu. V. (2016). Stratehichni oriientyry potentsialu rozvytku intehrovanykh struktur v umovakh hlobalizatsii [Strategic orientations of the development potential of integrated structures in the conditions of globalization]. *Prychornomorski ekonomichni studii = Black Sea Economic Studies*, Vol. 7, P. 76–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_7_16 [in Ukrainian].
12. Усенко Ю. В. Стратегічні орієнтири потенціалу розвитку інтегрованих структур в умовах глобалізації. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 7. С. 76–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_7_16.
13. Suparno, Wibowo, A., Mukhtar, S., Narmaditya, B. S., Sinta, H. D. (2019). The Determinant Factors of Development Batik Cluster Business: Lesson From Pekalongan, Indonesia. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, Vol. 6, No. 4, P. 227–233.
13. Suparno, Wibowo A., Mukhtar S., Narmaditya B. S., Sinta H. D. The Determinant Factors of Development Batik Cluster Business: Lesson From Pekalongan, Indonesia. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*. 2019. Vol. 6, No. 4. P. 227–233.
14. Lozova, H. M., Klymenko, V. V., Duksenko, O. P. (2020). Problemy ta perspektyvy rozvytku klasteriv v Ukraini [Problems and prospects of development of clusters in Ukraine]. *Cluster Policy of Innovative Development of the National Economy: Integration and Infrastructure Aspects: monograph*. Under the editorship of professor Svitlana Smerichevska. Poznań: Wydawnictwo naukowe WSPIA. 382 p. [in Ukrainian].
14. Лозова Г. М., Клименко В. В., Дуксенко О. П. Проблеми та перспективи розвитку кластерів в Україні. *Cluster Policy of Innovative Development of the National Economy: Integration and Infrastructure Aspects : monograph*. Under the editorship of professor Svitlana Smerichevska. Poznań: Wydawnictwo naukowe WSPIA, 2020. 382 p.
15. Palyvoda, O. M., Malovychko, A. S. (2020). Kontseptualno-metodolohichna model otsiniuvannya synerhetychnykh efektyv klasternykh struktur v ekonomitsi Ukrainy [Conceptual-methodological model of assessment of synergistic effects of cluster structures in the economy of Ukraine]. *Cluster Policy of Innovative Development of the National Economy: Integration and Infrastructure Aspects: monograph*. Under the editorship of professor Svitlana Smerichevska. Poznań: Wydawnictwo naukowe WSPIA. 382 p. [in Ukrainian].
15. Паливода О. М., Маловичко А. С. Концептуально-методологічна модель оцінювання синергетичних ефектів кластерних структур в економіці України. *Cluster Policy of Innovative Development of the National Economy: Integration and Infrastructure Aspects: monograph*. Under the editorship of professor Svitlana Smerichevska. Poznań: Wydawnictwo naukowe WSPIA, 2020. 382 p.
16. Andrusiv, U. Ya. (2021). Klasteryzatsiia yak innovatsiina tekhnolohiia rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system [Clustering as an innovative technology for the development of socio-economic systems]. *Zbirnyk tez dopovidei II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy"* = *Collection of abstracts of reports of the II International Scientific and Practical Conference "Business, Innovations, Management: Problems and Prospects"* (April 22, 2021). Kyiv: NTUU "Kyiv Polytechnic Institute named after Ihor Sikorsky". P. 202–203 [in
16. Андрусів У. Я. Кластеризація як інноваційна технологія розвитку соціально-економічних систем. *Збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції "Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи"* (22 квітня 2021 року). Київ: НТУУ "Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського", 2021. С. 202–203.

Ukrainian].

17. Yershova, O. O., Goncharenko, I. M. (2022). Suchasni modeli upravlinnia rozvytkom biznesu: sutnist, vydy, innovatsiini biznes-modeli [Modern models of business development management: essence, types, innovative business models]. *Zhurnal stratehichnykh ekonomichnykh doslidzhen = Journal of Strategic Economic Research*, № 2 (7), P. 75–85 [in Ukrainian].

18. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok stvorennia i funktsionuvannia tekhnoparkiv ta innovatsiinykh struktur inshykh typiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22.05.1996 № 549 [On the approval of the Regulation on the procedure for the creation and operation of technology parks and innovative structures of other types: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 05/22/1996 No. 549]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-96-p?find=1&text=klaster#Text> [in Ukrainian].

19. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.12.2021 № 179 [On the approval of the National Economic Strategy for the period until 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03.12.2021 No. 179]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> [in Ukrainian].

20. Kuzmin, O. Y., Maslak, O. O., Petryshyn, N. Y., Zhezhukha, V. Y. (2018). Revisiting the Issue of Development of the Legal Framework for Cluster Development. *Problemy ekonomiky = Problems of the economy*, № 1, P. 101–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2018_1_14.

21. Association of Industrial Automation Enterprises of Ukraine. Official website. URL: <https://appau.org.ua/about/> [in Ukrainian].

22. Bilishchuk, M. I. (2017). Faktory zovnishnoho i vnutrishnoho seredovyscha, yaki vplyvaiut na upravlinnia ekonomichnym rozvytkom turystychnoho klasteru [Factors of the external and internal environment that affect the management of the economic development of the tourist cluster]. URL: <https://turizmliol.wordpress.com/2017/04/02/factory-zovnishnoho-i-vnutrishnoho-s/> [in Ukrainian].

23. Zonnenshain, A., Fortuna, G., Adres, E., Kenett, R. (2020). Regional development in the era of Industry 4.0. *Dynamic Relationships Management*

17. Єршова О. О., Гончаренко І. М. Сучасні моделі управління розвитком бізнесу: сутність, види, інноваційні бізнес-моделі. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2022. № 2 (7). С. 75–85.

18. Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 № 549. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-96-p?find=1&text=кластер#Text>.

19. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.12.2021 № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.

20. Kuzmin O. Y., Maslak O. O., Petryshyn N. Y., Zhezhukha V. Y. Revisiting the Issue of Development of the Legal Framework for Cluster Development. *Проблеми економіки*. 2018. № 1. С. 101–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2018_1_14.

21. Асоціація підприємств промислової автоматизації України. Офіційний вебсайт. URL: <https://appau.org.ua/about/>.

22. Біліщук М. І. Фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, які впливають на управління економічним розвитком туристичного кластеру. 2017. URL: <https://turizmliol.wordpress.com/2017/04/02/фактори-зовнішнього-i-внутрішнього-с/>.

23. Zonnenshain A., Fortuna G., Adres E., Kenett R. Regional development in the era of Industry 4.0. *Dynamic Relationships*

Journal, Vol. 9, № 2, P. 19–36. URL: https://www.researchgate.net/publication/346645912_Regional_Development_in_the_Era_of_Industry_40_DRMJ_2020.

24. Porter, M. E. (1998). Clusters and the New Economics of Competition; Harvard Business Review: Boston, MA, USA; Volume 76.

25. Koskela-Huotari, K., Edvardsson, B., Jonas, J. M., Sörhammar, D., Witell, L. (2016). Innovation in service ecosystems – Breaking, making, and maintaining institutionalized rules of resource integration. *J. Bus. Res.*, No. 69, P. 2964–2971.

26. Venugopal, P., Malhotra, R., Annamalai, B. (2018). The determinants for sustainability in a low-technology SME textile cluster in an emerging economy. *Int. J. Bus. Innov. Res.*, No. 15, P. 340–356.

Management Journal. 2020. Vol. 9, № 2. P. 19–36. URL: https://www.researchgate.net/publication/346645912_Regional_Development_in_the_Era_of_Industry_40_DRMJ_2020.

24. Porter M. E. Clusters and the New Economics of Competition; Harvard Business Review: Boston, MA, USA, 1998; Volume 76.

25. Koskela-Huotari K., Edvardsson B., Jonas J. M., Sörhammar D., Witell L. Innovation in service ecosystems – Breaking, making, and maintaining institutionalized rules of resource integration. *J. Bus. Res.* 2016. No. 69. P. 2964–2971.

26. Venugopal P., Malhotra R., Annamalai B. The determinants for sustainability in a low-technology SME textile cluster in an emerging economy. *Int. J. Bus. Innov. Res.* 2018. No. 15. P. 340–356.